

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ

Назва курсу <i>Нормативний/вибірковий</i>	Археологія ранніх слов'ян вибірковий
Ступінь освіти Бакалавр/магістр/доктор філософії Освітня програма	Бакалавр 032 Історія та археологія
Рік викладання/ Семестр/ Курс (рік навчання)	2024-2025/ парний (VIII) семестр / 4 курс
Викладач	Ситник О. М.
Профайл викладача	http://geo.mdpu.org.ua/prirodnicho-geografichnij-fakultet/kafedra-istoriyi/sklad-kafedri-istoriyi/sitnik-oleksander-mikolajovich/
Контактний тел.	0972139300
E-mail:	oleksander_sytnyk@i.ua
Сторінка курсу в ЦОДТ МДПУ ім. Б.Хмельницького	https://dfn.mdpu.org.ua/course/view.php?id=5080
Консультації	<i>Очні консультації:</i> щочетверга, згідно графіку роботи кафедри історії та археології. <i>Онлайн-консультації:</i> через систему ЦОДТ МДПУ ім. Б.Хмельницького.

1. АНОТАЦІЯ

Навчальний курс «Археологія ранніх слов'ян» є важливим складником системи підготовки викладачів історії за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Навчальна програма дисципліни передбачає вивчення археологічних культур, пов'язаних із ранніми слов'янами у переддержавний період їх існування на теренах Південно-Східної Європи та України зокрема. Насамперед, це стосується археологічних культур ранніх слов'ян напередодні утворення Київської держави.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Метою викладання навчальної дисципліни є: вивчення археологічних культур, пов'язаних із ранніми слов'янами та матеріальні артефактами, що стосуються їх життя та діяльності. Завданнями курсу є засвоєння необхідних для майбутнього спеціаліста обсягу й рівня знань, щодо пшеворської, зарубинецької, липицької, вельбарської, черняхівської, празько-корчацької, пеньківської, колочинської, Лука-Райковецької, волинцівської, роменської археологічних культур.

3. ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, ЯКІ НАБУВАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ ОСВІТНІМ КОМПОНЕНТОМ

1. Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми історії та археології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів гуманітарних та соціальних наук та характеризується комплексністю і невизначеністю умов

2. Загальні компетентності:

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.
- Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.
- Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
- Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.
- Здатність бути критичним і самокритичним.

3. Фахові компетентності:

- Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.
- Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).
- Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

- Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.
- Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень.
- Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.
- Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.
- Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

4. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Програмні результати навчання (ПРН)

- Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.
- Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.
- Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.
- Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.
- Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.
- Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії.
- Розуміти і виявляти відмінності в історіописанні, поглядах на минуле представників різних епох та у різних контекстах.
- Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.
- Мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України.
- Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.
- Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.
- Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.
- Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

5. ОБСЯГ КУРСУ

Вид заняття	лекції	практичні заняття	самостійна робота
Кількість годин	40	20	60

6. ПОЛІТИКИ КУРСУ

Політика академічної поведінки та етики:

- Не пропускати та не запізнюватися на заняття за розкладом;
- Вчасно виконувати завдання семінарів та питань самостійної роботи;
- Вчасно та самостійно виконувати контрольні-модульні завдання

7. СТРУКТУРА КУРСУ

7.1 СТРУКТУРА КУРСУ (ЗАГАЛЬНА)

Кількість годин	Тема	Форма діяльності (заняття, кількість годин)	Література	Завдання	Вага оцінки	Термін виконання
БЛОК 1. ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯН. РАННІ АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ СЛОВ'ЯН						
30	Тема 1. Предмет, мета й завдання курсу «Археологія ранніх слов'ян»	Лекція (6 год.) Семінарські заняття (2 год.)	1-5			впродовж першого навчального

		Самостійна робота (22 год.)				семестру (перший періодичний контроль)
30	Тема 2. Перші археологічні культури слов'ян	Лекція (12 год.) Семінарські заняття (6 год.) Самостійна робота (12 год.)	1-5			впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
БЛОК 2. СКІФСЬКО-САРМАТСЬКА ДОБА						
30	Тема 3. Археологічні культури III-VII ст.	Лекція (12 год.) Семінарські заняття (6 год.) Самостійна робота (12 год.)	1-5			впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)
30	Тема 4. Археологічні культури східних слов'ян VIII-IX ст.	Лекція (10 год.) Семінарські заняття (6 год.) Самостійна робота (14 год.)	1-5			впродовж першого навчального семестру (перший періодичний контроль)

7. 2 СХЕМА КУРСУ (ЛЕКЦІЙНИЙ БЛОК)

Тема лекції	Зміст лекції
Тема 1. Предмет, мета й завдання курсу «Археологія ранніх слов'ян»	1. Предмет, мета та завдання курсу «Археологія ранніх слов'ян» 2. Методологія курсу 3. Проблема походження давніх слов'ян в археологічному вимірі
Тема 2. Перші археологічні культури слов'ян	1. Пшеворська археологічна культура 2. Зарубинецька археологічна культура 3. Липицька археологічна культура 4. Вельбарська археологічна культура

Тема 3. Археологічні культури III-VII ст.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Черняхівська археологічна культура 2. Культура Черняхів-Синтана-де-Муреш 3. Перебування готів на теренах Подніпров'я та Криму 4. Празько-корчацька археологічна культура 5. Пеньківська археологічна культура 6. Колочинська археологічна культура
Тема 4. Археологічні культури східних слов'ян VIII-IX ст.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Археологічна культура Луки-Райковецької 2. Волинцівська археологічна культура 3. Роменська археологічна культура 4. Формування Русі

7.3 СХЕМА КУРСУ (СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ)

Тема семінарського заняття	Зміст практичного заняття
Тема 1. Предмет, мета й завдання курсу «Археологія ранніх слов'ян»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Предмет курсу «Археологія ранніх слов'ян» 2. Мета та завдання курсу «Археологія ранніх слов'ян» 3. Методологія курсу 4. Проблема походження давніх слов'ян в археологічному вимірі
Тема 2. Перші археологічні культури слов'ян	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пшеворська археологічна культура 2. Зарубинецька археологічна культура 3. Липицька археологічна культура 4. Вельбарська археологічна культура
Тема 3. Археологічні культури III-VII ст.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Черняхівська археологічна культура 2. Культура Черняхів-Синтана-де-Муреш 3. Перебування готів на теренах Подніпров'я та Криму 4. Празько-корчацька археологічна культура 5. Пеньківська археологічна культура

	6. Колочинська археологічна культура
Тема 4. Археологічні культури східних слов'ян VIII-IX ст.	1. Археологічна культура Луки-Райковецької 2. Волинцівська археологічна культура 3. Роменська археологічна культура 4. Формування Русі

7.4 СХЕМА КУРСУ (ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ)

Тема для самостійного опрацювання	Зміст теми
Тема 1. Предмет, мета й завдання курсу «Археологія ранніх слов'ян»	1. Предмет, мета та завдання курсу «Археологія ранніх слов'ян» 2. Методологія курсу 3. Проблема походження давніх слов'ян в археологічному вимірі
Тема 2. Перші археологічні культури слов'ян	1. Пшеворська археологічна культура 2. Зарубинецька археологічна культура 3. Липицька археологічна культура 4. Вельбарська археологічна культура
Тема 3. Археологічні культури III-VII ст.	1. Черняхівська археологічна культура 2. Культура Черняхів-Синтана-де-Муреш 3. Перебування готів на теренах Подніпров'я та Криму 4. Празько-корчацька археологічна культура 5. Пеньківська археологічна культура 6. Колочинська археологічна культура
Тема 4. Археологічні культури східних слов'ян VIII-IX ст.	1. Археологічна культура Луки-Райковецької 2. Волинцівська археологічна культура 3. Роменська археологічна культура 4. Формування Русі

8. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ

<p>Загальна система оцінювання курсу</p>	<p>За семестр з курсу дисципліни проводяться два періодичні контролі (ПКР), результати яких є складником результатів контрольних точок першої (КТ1) і другої (КТ2). Результати контрольної точки (КТ) є сумою поточного (ПК) і періодичного контролю (ПКР): $КТ = ПК + ПКР$. Максимальна кількість балів за контрольну точку (КТ) складає 50 балів. Максимальна кількість балів за періодичний контроль (ПКР) становить 60 % від максимальної кількості балів за контрольну точку (КТ), тобто 30 балів. А 40 % балів, тобто решта балів контрольної точки, є бали за поточний контроль, а саме 20 балів. Результати поточного контролю обчислюються як середньозважена оцінок ($X_{ср}$) за діяльність студента на практичних (семінарських) заняттях, що входять в число певної контрольної точки. Для трансферу середньозваженої оцінки ($X_{ср}$) в бали, що входять до 40 % балів контрольної точки (КТ), треба скористатися формулою: $ПК = (X_{ср}) * 20 / 5$. Таким чином, якщо за поточний контроль (ПК) видів діяльності студента на всіх заняттях $X_{ср} = 4.1$ бали, які були до періодичного контролю (ПКР), то їх перерахування на 20 балів здійснюється так: $ПК = 4.1 * 20 / 5 = 4.1 * 4 = 16.4 // 16$ (балів). За періодичний контроль (ПКР) студентом отримано 30 балів. Тоді за контрольну точку (КТ) буде отримано $КТ = ПК + ПКР = 16 + 30 = 46$ (балів).</p> <p>Студент має право на підвищення результату тільки одного періодичного контролю (ПКР) протягом двох тижнів після його складання у випадку отримання незадовільної оцінки.</p> <p>Підсумковим контролем є екзамен, на його складання надається 100 балів за виконання тестів (або задач чи завдань іншого виду). Загальний рейтинг з дисципліни (ЗР) складається з суми балів (Е), отриманих на екзамені, і підсумкової оцінки (ПО) та ділиться навпіл. $ЗР = (ПО + Е) / 2$</p>
<p>Практичні заняття</p>	<p>«5» – студент в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі розрахункові / тестові завдання. Здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.</p> <p>«4» – студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість розрахункових / тестових завдань. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, у яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.</p> <p>«3» – студент в цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину розрахункових / тестових завдань. Має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і</p>

	<p>формулювання висновків.</p> <p>«2» – студент не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових розрахунків, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності. Правильно вирішив окремі розрахункові / тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого; не вміє зробити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки.</p>
Умови допуску до підсумкового контролю	<p>Студент, який навчається стабільно на «відмінні» оцінки і саме такі оцінки має за періодичні контролю, накопичує впродовж вивчення навчального курсу 90 і більше балів, має право не складати екзамен з даної дисципліни.</p> <p>Студент зобов'язаний відпрацювати всі пропущені семінарські заняття протягом двох тижнів. Невідпрацьовані заняття (невиконання навчального плану) є підставою для недопущення студента до підсумкового контролю.</p>

9. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Археологія України: Курс лекцій: навч. посібн. / Л. Л. Залізняк, О. П. Моця, В. М. Зубар та ін.; за ред. Л. Л. Залізняка. К.: Либідь, 2005. – 504 с.
2. Гаврилюк Н.О. Словник-довідник з археології / Н.О. Гаврилюк К.: Наукова думка, 1996. 430 с.
3. Довідник з історії України (А–Я): Посібник для серед. заг.-осв. навч. закладів / За ред. І.Підкови, Р.Шуста. 2–ге вид., доопр. і доповн. К., 2001. С 877–878.
4. Залізняк Л.Л. Первісна історія України. К.: Вища школа, 1999. 263 с.
5. Залізняк Л. Л. Стародавня історія України. К.: Темпора, 2012. 542 с.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абашина Н.С., Козак Д.Н., Синиця Є.В., Терпиловський Р.В. Давні слов'яни: археологія та історія. Навчальний посібник. – К., 2012.
2. Античні держави Північного Причорномор'я (у 2-х томах). – К., 1998.
3. Археологія України. Курс лекцій. – К., 2005.
4. Археологія УРСР (т. 1-3). – К., 1972-1975.
5. Археология УССР (т. 1-3). – К., 1985-1986.
6. Баран В.Д. Давні слов'яни. – К., 1998.
7. Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. – К., 1991.
8. Брайчевський М. Анти // Український історик. 1998. № 1–4. С. 26–71.
9. Брайчевський М. Ю. Археологічні матеріали до вивчення культури східнослов'янських племен VI – VIII ст. // Археологія. 1950. Т. IV. С. 27–55.
10. Брайчевський М. Ю. Готи в Надчорноморщині (до постановки проблеми) // Археологія. 1989. № 1. С. 102–114.

11. Брайчевський М. Ю. Історія вивчення черняхівської культури // Історіографічні дослідження в Українській РСР. Київ. 1968. Вип. 1. С. 213–238.
12. Брайчевський М. Михайло Грушевський та археологія// Український історик. 1991–1992. № 3–4, 1–4. С. 200–217.
13. Брайчевський М. Проблема антів// Український історик. 1997. № 1–4. С. 56–60.
14. Брайчевський М. Ю. Походження Русі. Київ: Наукова думка, 1968. 224 с.
15. Брайчевський М. Ю. Про етнічну приналежність черняхівської культури // Археологія. 1957. Т. X. С. 11–24.
16. Брайчевський М. Ю. Про черняхівську культуру // Археологія. 1989. № 2. С. 115–124.
17. Брайчевський М. Як ми вшановували Михайла Грушевського в день його століття // Український історик. 1996. № 1–4. С. 319–321.
18. Винокур І.С., ТимошукБ.О. Давні слов'яни на Дністрі. Ужгород, 1977.
19. Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен. К., 1972. 24.
20. Винокур І.С. Черняхівська культура: витоки і доля. Кам'янець-Подільський: Абетка; Оіюм, 2000. 376 с.
21. Казакевич Г.М. Кельти на землях України: археологічна, мовна та культурна спадщина. К., 2010.
22. Козак Д. Етноплемінна належність вельбарської культури в Україні (археологія, історія, лінгвістика). Вісник Інституту археології. 2006. Вип. 1. С. 8–15. http://dspace.inulibrary.lviv.ua/bitstream/123456789/2864/3/8-15_Kozak_D.pdf
23. Кульбака В., Качур В. Індоевропейські племена України епохи палеометалу. Маріуполь: Рената, 2000. 80 с.
24. Лагодовська О.Ф., Шапошникова О.Г., Макаревич М.Л. Михайлівське поселення. К., 1962.
25. Любичев М.В. Черняховская культура Днепро-Донецкой Лесостепи: история исследования и основные проблемы изучения. Харьков. Издательство ХГАДТУ, 2000. 264 с.
26. Петров В.П. Етногенез слов'ян. К., 1972.
27. Пивоваров С. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра. Чернівці: Зелена Буковина, 2001. 152 с.
28. Рудич Т. О. Населення Середнього Подніпров'я I – II тисячоліть за матеріалами антропології. Київ. 2014. 298 с.
29. Синиця Є.В. Черняхівська культура // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я. Київ: Наукова думка, 2013. С. 529–530.
30. Якубовський В.І. Скарби Болохівської землі. Кам'янець-Подільський, 2001. 143 с.
31. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. Острог, 2009. 526 с.
32. Яремчук В. П. Про феноменальність історичних поглядів Михайла Брайчевського // Гілея (науковий вісник). 2011. Вип. 51 (№ 9). С. 95–103.
33. Яремчук В. П. Чому Михайло Брайчевський став істориком-нонконформістом// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2008. Вип. XIV. Серія: Історія. С. 33–38.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Україна - колыска білої раси, українці - автохтонний арийський народ, мало пов'язаний з росіянами - британські генетики [Електронний ресурс].
Режим доступу:
<http://patrioty.org.ua/society/ukraina--kolyska-biloi-rasy-ukrainsi--avtokhtonnyi-ariiskyi-narod-malo-poviazanyi-z-rosiiianamy--brytanski->

henetyky-224055.html.

2. Археологія давніх слов'ян. Дослідження і матеріали. К., 2004. 336 с [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Zbirnyk_statei/Arkheolohiia_davnikh_slovian_Doslidzhennia_i_materialy/

3. Przybilla H.-J., Staiger R. Messen und Dokumentieren in der Archäologie. Ein aktuelles Tätigkeitsfeld für den Geodäten? // FH-Bochum, 2015.